

Aveliina Helm: sinu tegu loeb

Selle aasta looduskaitsekuu teema on «Igaühe loodushoid». Igaühe loodushoid, see on iga vabatahtlik ja teadlik samm oma koduaias, kodukülas, kodulinna, ettevõttes, omavalitsuses, linnaruumis mis aitab kaasa elurikkuse säilimisele meie maastikes. Kuidas igaühe tegu võib olla oluline tuhandetele, kirjutab Tartu Ülikooli botaanika vanemteadur Aveliina Helm.

Oleme kujunenud ja kasvanud kesk liigirohkust. Elurikkus on kõikjal meie ümber: maal ja vees, niidul ja metsas, teeservas ja põlluveerel, mullas ja mulla pinnal, kõduneval kännul ja sammaldunud kivil, lombis ja kraavis, meres ja jões. Elu tohtu mitmekesisus Maal moodustub erinevatest liikidest, mida on maailmas teada kuskil kaheksa miljoni kanti, aga ka iga liigi sadade tuhandete aastate jooksul kujunenud geneetilisest varieeruvusest ja sellest tulenevast tunnuste ning omaduste mitmekesisusest.

Igal liigil on oma elupaik ja sobivad keskkonnatingimused, liigi igal isendil on erinevad suhted teda ümbritsevate organismidega, moodustades niimoodi ökosüsteeme - keerukaid kooslusi, mis on seda rikkamad ja toimivad seda paremini, mida pikemalt on nad saanud ühe koha peal kujuneda.

Kogu see rikkus on meile väga oluline. Ka siis, kui me selle peale ei mõtle või kui me seda tähtsaks pidada ei oska. Liigirohked ja hästi toimivad ökosüsteemid on need, mis hoiavad käimas aineringeid nii globaalsel tasandil, maastike tasandil kui ka sinu koduaias, nad tagavad meile puhta vee ja õhu, toitainerikka mulla, toidutootmise jätkusuutlikkuse, annavad identiteedi ja heaolutunde ja ka vaimse ja füüsilise tervise. Meie lapsed on tervemad, keskendumis- ja õpivõimelisemad, täiskasvanud on rahulikumad ja õnnelikumad, kui nende elukeskkond on roheline ja liigirohke. Neid inimese jaoks hädavajalikke looduse panuseid meile sobiva elukeskkonna tagamisel kutsutakse looduse hüvedeks. Kasutame neid hüvesid tasuta ja märkamatuks ja eks seetõttu võtame nende olemasolu enesestmõistetavana, nende päritolu või seisundi peale mõtlemata. Siiski ei tule kõik need hüved mingist põhjast küllusesarvest, vaid nad on seotud ökosüsteemide seisundiga, mis aga omakorda sõltub meist, inimestest.

Meie lapsed on tervemad, keskendumis- ja õpivõimelisemad, täiskasvanud on rahulikumad ja õnnelikumad, kui nende elukeskkond on roheline ja liigirohke.

Käies elupaikade ja elurikkusega hoolimatult ringi, saame sedasama oksa, mis kujundab meie elukeskkonda, tagab heaolu ning tulevikuväljavaated. Kui mõned looduse hüved on asendatavad (näiteks kasvõi teoreetiliselt võime tolmeldamise asendada mõne peene tehnoloogilise viguriga või päris metsa asemel leida tröösti ka seinale kinnitatud metsa pilti vaadates), on nii mõnigi neist asendamatu. Sest loodus, miljonite aastate jooksul kujunenud ökosüsteemide ja liikide rohkus, on see lõim, mis hoiab koos kogu biosfääri toimimist.

Hoolimata oma tähtsusest ei ole elurikkuse ja looduskeskkonna seisund kiita, ei maailmas, ei Euroopas, ei Eestis. Eelmisel nädalal avaldatud IPBESi ülevaade koondas inimkonna parima teadmise looduskeskkonna seisundi kohta ning tõdes, et oleme viimase viiekümne aastaga hävitanud pea 50 protsenti elupaikadest ja viinud iga kaheksanda liigi väljasuremise veerele ning iga neljanda ohustatute hulka. Elurikkus ja looduskeskkond on sügavas kriisis ning selle peapõhjuseks on liiga intensiivne ja hoolimatu maakasutus, mis on kaasa toonud liiga suure elupaikade kao.

Inimene on võimas liik - kogu maismaa pinnast kolm neljandikku on inimese aktiivses kasutuses, jätmata palju ruumi teistele. Eesti ei ole erandiks. Nii oleme viimase sajandi jooksul kaotanud 95 protsenti meie kodumaise liigirikkuse kantsiks olevatest niidukooslustest, sealhulgas on veel 70 aastat tagasi 850 000 hektaril levinud liigirohketest puisniitudest alles vaid tuhandik ehk 800 hektarit. Et selle elupaiga ja tema rikkusega tutvuda, minge sel suvel kindlasti vaatama taimeliikide väikeseskaalalise liigirohkuse maailmarekordihoidjat Laelatu puisniitu.

Kogu meie metsamaa pindalast moodustavad loodusmetsad vaid kaks protsenti. Kliimamuutuste seisukohast üliolulistest märgaladest on looduslikuna säilinud neljandik. Elupaikade kao ja maastikum muutuste tulemused on näha meie elurikkuses: igal aastal kahaneb Eesti metsade ja põllumajandusmaastike lindude arvukus kokku 57 000 - 111 000 paari võrra. Ka Eestis on väljasuremisohus või juba välja surnud kümneid liike. Nii ei ole meil põhjust loorberitel puhata ja pidada oma kodumaad kuidagi eriliselt puutumatuks ja loodusväärtusi vääramatult säilitavaks maaks. Eesti maismaapindalast 18,8 protsenti on erineva kaitsestaatusega - looduskaitseala, maastikukaitseala, rahvuspark, lihtsalt park või puistu, püsielupaik, kaitstava looduse üksikobjekt jm. Paljudele tuleb ehk üllatusena, et Euroopa keskmisele (21 protsenti) ja paljudele Euroopa riikidele ja edukatele majandustele (Saksamaa 37,8 protsenti, Prantsusmaa 25,8 protsenti, Suurbritannia 28,7 protsenti) jääme selle näitajaga omajagu alla.

Elmisel nädalal avaldatud IPBESi ülevaade koondas inimkonna parima teadmise looduskeskkonna seisundi kohta ning tõdes, et oleme viimase viiekümne aastaga hävitanud pea 50 protsenti elupaikadest ja viinud iga kaheksanda liigi väljasuremise veerele ning iga neljanda ohustatute hulka.

Keerame aga selle arvu korraks teistpidi ja mõtleme ülejäänud 81,2 protsendile Eesti maismaapinnast, mis ei ole kaitseala, vaid on kas haritav põllumajandusmaa, raiest taastuv või sellele lähenev mets, linn ja asula. Sel aastal sedastasin esimest korda, et kaitsealade piirid joonistuvad ortofotol välja ka Eestis, sarnaselt paljudele intensiivse maakasutusega riikidele. Tänapäevaks võib kogu maailma kogemuse põhjal järeldada, et väljaspool kaitsealasid elupaigad ja elurikkus naljalt püsima ei kipu. Jäävad vaid need vähesed liigid, kellele see elukorraldus sobib, kuid kaovad need paljud, kelle elupaigad on jäänud liiga väikseks või kadunud sootuks - suurem osa niiduliike, liigid, mis on seotud vana metsa või märgaladega, nii seened, taimed, putukad kui selgroogsed. Kaitsealad on üliolulised, kuid neist ei piisa, et elurikkust massiivset kadu vältida ja looduskeskkonna toimimisega seotud looduse hüved säilitada. Mida siis teha?

Igäihe loodushoid – puuduv lüli maastikus

Loodus elab maastikes meie ümber - säilinud elupaigalaigukestes, aga mitte ainult. Elurikkusele loob tingimusi ka niitmata laik koduaias, peenra umbrohtunud nurgake, aiatagune põõsatukk, kompostihunnik või vedelema jäetud puutüvi. Neid elurikkusele sobivaid tingimusi peamegi hakkama tagasi tooma igasse maastikku, linna, külla ning seda saab teha meist igaüks. Iga kodanik, iga ettevõtte, iga omavalitsus. Selleks ei pea ootama korraldust ega luba, planeeringut ega arengukava. Ka ei pea me eeldama, et meie loodussõbraliku tegevuse peaks keegi meile alati kinni maksma või meid selle eest kiitma. Meil on vaja vaid hoolida, märgata, teada ja otsustada.

Hoolida looduse säilimisest. Märgata, et murus on loodust vähe, põllul veel vähem ja sillutisel üldse mitte. Teada, millised tegevused soodustavad, millised aga hävitavad elurikkust. Seejärel aga otsustada, kas meil on just siin vaja künda, siin nii palju niita, just sellel kohal sillutist panna või just see põõsatukk eemaldada. Tasub vaadata avatud pilguga ringi ja mõelda, et iga ruutmeeter, mida me enda igapäevaseks eluks ei vaja, võib olla tuhandetele organismidele lõputu väärtusega elupaik ning sadadele organismidele oluline hüppelaud killustunud maastikus liikumiseks ja levimiseks. Iga ruutmeeter, isegi iga rõdukast, saab olla omamoodi väike looduskaitseala, kus lill õitseb ja putukas peatub. Vabatahtlik ja teadlik tegevus loomaks oma väikeste tegude abil meie maastikud taas elurikkuse-sõbralikuks - see ongi igaühe loodushoid.

Elurikkuse toetamine on jõukohane igale elanikule, aga ka ettevõttele ja omavalitsusele. Otsi võimalusi, mida sina saad teha. Hinda pisut metsikumat linnaruumi ja maastikku, niida vähem muru, ära põlga umbrohtu või kergelt segadust - elurikkust ohustab liigne korraarmastus ja maastike ja aedade liiga «ilusaks» muutmine.

Riigi ja omavalitsuse tasandil peame hakkama seadma elurikkusega parema ringikäimise üheks eesmärgiks. Hoonete ehitamisel, taristu rajamisel, üldisemalt linnaruumi ja maastiku planeerimises peame hakkama seadma elurikkuse säilitamise ja taastamise üheks olulisemaks eesmärgiks. Sarnaselt Eesti kunsti toetamiseks loodud hoovaga võiks heaks alguseks olla riiklikult või omavalitsuste poolt finantseeritavate ehitiste ja taristuobjektide rajamise ja renoveerimise eelarvest ühe protsendi eraldamine elurikkust toetavateks lahendusteks neil objektidel.

Igaühe loodushoid – praktilised näpunäited

- Õpi tundma liikidele olulisi elupaiku, et osata neid oma koduümbruses väärtustada.
- Niida vähem muru ja proovi vähem kasutatavates aia osades hoopis suvist heinategu. Iga ruutmeeter, kus saavad õitsemisõiguse kodumaised lilled, on väike tükike loodust.
- Kasvata peenras, rõdukastis ja aiaservades rohkelt ja pikalt õitsevaid taimeliike, mis pakuvad toitu mesilastele, kimalastele ja liblikatele.
- Korja loodusest meie kodumaiste niiduliikide seemneid ning kasvata neid oma aias – nii pakud lisaelupaika taimeliikidele, kellel on mujal maastikus elukohaga kitsas käes. NB: ära osta välismaal toodetud kodumaiste liikide seemneid, neid külvates võid ohustada liikide kodumaiste asurkondade genofondi.
- Paigalda aeda lindude pesakaste ja putukahotelle.
- See, mis sinu jaoks tundub hooldamata, võib paljudele olla kaunis kodu - elurikkust soosib nii niitmata aianurk, mahalangenud ja kõdunev tüvi, vana kiviaed, lehehunnik, oksakuhil, sammaldunud kivi.
- Ära kasvata ja soodusta invasiivseid võõrliike, kes loodusesse levides meie kohalikke liike ohustavad (näiteks kurdlehine kibuvits, verev lemmalts, kanada kuldvits).
- Hinda ja hoiu väikeseid veesilmasid – lombid, tiigid, kraavid, väikesed ojakesed on olulised väga paljudele liikidele nii elupaigana kui joogikohana.
- Põõsad ja hekid pakuvad lindudele pesitsus- ja varjupaiku.
- Ära kasuta koduaias ega linnaruumis sünteetilisi taimekaitsevahendeid.
- Ära sõdi umbrohuga seal, kus ta sind ei sega – nii naat, võilill, ohakas kui paljud teised tülikaks peetud liigid on tolmeldajatele ja teistele tähtsatele putukatele väga olulised.